

ПРОЦЕСУАЛЬНІ ОСОБЛИВОСТІ ПОРУШЕННЯ КРИМІНАЛЬНОЇ СПРАВИ ОРГАНАМИ МІЛІЦІЇ

Кримінально-процесуальні функції органів міліції як органу дізнання на початковому етапі стадії порушення кримінальної справи мають свої специфічні особливості. Це виявляється, насамперед, у характері приводів, пов'язаних з порушенням кримінальної справи, у порядку прийняття, перевірки, реєстрації матеріалів щодо виявлених способів здійснених злочинів.

Найбільш розповсюдженим джерелом одержання органами міліції інформації про здійснений злочин є безпосереднє виявлення ними в процесі здійснення оперативно-пошукової практики ознак злочину [1, с.20; 2; 3, с.53].

У процесі проведеного аналізу роботи міліції Харківської, Київської, Дніпропетровської областей за 2000–2002 рік не було виявлено жодного випадку, пов'язаного з порушенням кримінальної справи, при попередній перевірці за заявами, листами громадян.

Аналіз приводів, пов'язаних з порушенням кримінальної справи, дає підставу зробити певний висновок.

Згідно зі ст. 94 КПК України приводами до порушення кримінальної справи є:

- 1) заяви або повідомлення підприємств, установ, організацій, посадових осіб, представників влади, громадськості або окремих громадян;
- 2) повідомлення представників влади, громадськості або окремих громадян, що затримали підозрювану особу на місці скоєння злочину на гарячому;
- 3) явка з повинною;
- 4) повідомлення, опубліковані в пресі;
- 5) безпосереднє виявлення органом дізнання, слідчим, прокурором або судом ознак злочину.

Якщо основним приводом до порушення кримінальної справи органами міліції залишаються заяви, повідомлення громадян, то для міліції приводом до порушення кримінальної справи є повідомлення представників влади і безпосереднє виявлення ознак складу злочину [4; 5; 6; 7].

У зв'язку з даним аналізом ст. 94 КПК України доцільно внести зміни і викласти п.5 ст.94 КПК України в наступній редакції:

«Безпосереднє виявлення органом дізнання ознак здійснення злочину і встановлення обставин здійснення злочину слідчим, прокурором і судом».

Установити ознаки злочину при застосуванні оперативно-пошукових заходів може тільки орган дізнання, а склад злочину встановлює слідчий, прокурор, суд.

Як показує практика роботи органів міліції, засоби збору фактичних даних, що вказують на ознаки злочину, їхня перевірка, необхідна для ухвалення рішення про порушення кримінальної справи, містять у собі:

- одержання пояснень від посадових осіб, працівників бухгалтерій, реалізаторів товарно – матеріальних цінностей, а також від

осіб, які мають відношення до фінансово-господарської діяльності підприємства, установи, суспільства, фірми або окремої особи;

- витребування з бухгалтерії матеріалів фінансово-господарської діяльності підприємства або окремої особи;
- у випадках, що не терплять зволікань, негайне проведення огляду, фіксація товарно-матеріальних цінностей;
- провадження ревізії, інвентаризації, зняття фактичних матеріальних залишків, залишків касових апаратів, касової стрічки;
- вилучення предметів і документів для з'ясування їхнього походження;
- проведення гласних оперативно-пошукових дій, пов'язаних із встановленням і наявністю товарно – матеріальних цінностей;
- проведення експрес-аналізів, лабораторних перевірок якості товару; огляд.

За результатами перевірки орган дізнання зобов'язаний прийняти законне й обґрунтоване процесуальне рішення.

Як показує аналіз практики роботи апаратів міліції, працівники органу дізнання тільки в 75% випадків з 132 вивчених нами кримінальних справ правильно акцентують увагу на такому важливому процесуальному рішенні, як порушення кримінальної справи.

Даний аналіз наводить на думку про те, що деякі категорії співробітників міліції при виконанні функції органу дізнання (проведення оперативно-пошукових заходів) самоусунулися від кримінально-процесуальної діяльності. Окремі керівники структурного підрозділу органу дізнання делегують свої права працівникам, які даних прав у кримінальному процесі не мають.

Саме тому з практичної точки зору роботи органів міліції нами вироблено критерії процесуальних рішень, пов'язаних з порушенням кримінальної справи.

Вимоги, пропонувані до форми і змісту постанови про порушення кримінальної справи, містять у собі ряд особливостей. Але в даному випадку мова йде про форму і зміст одного і того ж рішення, а значить і відповідного процесуального акта органу дізнання. Внаслідок, взаємозалежності форми і змісту процесуального рішення не можуть пред'являтися якісь загальні для них вимоги [8, с.8; 9, с.29; 10, с.7].

З урахуванням обставин, пов'язаних з порушенням кримінальної справи, до форми і змісту процесуального рішення варто висувати спеціальні вимоги. Для цього визначимо критерії оцінки даних вимог.

Перший критерій – постанова як письмова фіксація прийнятого рішення.

У кримінальному процесі носієм фіксованої інформації про обставини здійсненого злочину є протокол (ст. 82, 84, 85, 85-1, 85-2, 86,87 КПК України) і постанова (згідно зі ст. 130 КПК України).

Відповідно до ч. 1 ст. 98 КПК України постанова має форму процесуального акта. Рішення органу дізнання, слідчого, прокурора і судді про

порушення кримінальної справи має форму постанови. Такий висновок відповідає п. 14 ст. 32 КПК України, згідно з яким постанова – це рішення органу дізнання, слідчого, прокурора і судді, винесена щодо конкретної кримінальної справи.

З точки зору змісту в постанові констатується факт, зміст і результати прийнятого рішення. Будучи зверненим до виконання, такий акт породжує цілком визначені правові відносини, суб'єкти яких мають конкретні права і відповідні обов'язки. Їхня реалізація дозволяє постанові про порушення кримінальної справи виконати своє функціональне призначення.

Другий критерій – стандартність форми процесуального акта. При вивченні процесуальної форми і змісту різних рішень, у тому числі і про порушення кримінальної справи, звертає на себе увагу те, що всі вони при їхньому індивідуальному характеру, мають багато загального. Насамперед, це стосується форми процесуального акта [11, с.17].

Кожне процесуальне рішення складається з трьох частин – вступної, описово-мотивувальної і резолютивної. Цим частинам властиві ті самі реквізити; процесуальний порядок їхнього викладу, що обумовлює аналогічний підхід до складання подібних актів у різних правових ситуаціях. Можна зробити певний висновок про стандартність форми всіх процесуальних рішень.

Розглядаючи форму постанови про порушення кримінальної справи, обвинувальний висновок, подання про вживання заходів щодо усунення причин і умов, які сприяють здійсненню злочину, можна сказати, що вони відрізняються від процесуальних форм названих процесуальних актів. У той же час, які б індивідуальні не були окремі рішення про порушення кримінальної справи або конкретний обвинувальний висновок у різних кримінальних справах, їхні форми близькі і навіть тотожні. Це дозволяє говорити не про стандартність форми, а стандартність форм кримінально-процесуальних рішень. Відрізняючись за своїм змістом, видом, формою різні процесуальні рішення все-таки аналогічні.

Це вимагає стандартизації рішень і їхніх процесуальних форм. Зазначене положення є досить істотним, оскільки на основі введення стандартизації можливо домогтися однаковості в правовому застосуванні процесуальних рішень у ході досудового розслідування, здійснення прокурорського нагляду й у ході судового розгляду кримінальної справи. Дана точка зору висловлена В.С. Зеленецьким і підтримана іншими авторами. З викладеною точкою зору варто погодитися [12, с.138; 13; 14] .

Єдине процесуальне рішення активізує кримінально-процесуальну діяльність органу дізнання, підносить на більш високий рівень слідчу, прокурорську і судову практику, а в цілому підвищує ефективність боротьби зі злочинністю. Не випадково наукові установи, навчальні заклади, центральні апарати правоохоронних органів систематично розробляють, видають і удосконалюють зразки слідчих, прокурорських і судових рішень. Це тим більше необхідно зараз, коли відбувається розвиток системи правоохоронних органів, створення нових структурних підрозділів органу дізнання.

нання і розвивається система підготовки юридичних кадрів, удосконалюється підвищення кваліфікації як у загальних, так і у відомчих навчальних закладах країни [15, с.27; 16] .

Третій критерій містить у собі упорядкованість процесуального рішення. Постанова повинна викладатися у визначеній системі з урахуванням змісту процесуального рішення.

Насамперед, у ньому належить викласти, виходячи зі ст.64 КПК України, час, місце, спосіб здійснення злочину, тобто те, що є похідним від першого і тому підлягає відображенню після нього як похідне. Тобто відображені в рішенні про порушення кримінальної справи зведення повинні викладатися послідовно – поступально. Порушення даного правила неприпустиме. Зміст процесуального рішення показує, що спочатку необхідно викласти основні фактичні дані, встановлені в ході розгляду справи, через їхній взаємозв'язок і взаємозалежність. Фактичні дані, установлені на основі головного факту доведення, підлягають відображенню в рішенні після першої групи даних. Зведення, що повинні фіксуватися як відносно-самостійність сукупності, повинні лише підбивати своєрідний підсумок дослідженню в процесуальному акті. Так, виникає необхідність групового, сукупного викладу комплексу взаємозалежних даних.

Четвертий критерій процесуального рішення – лаконізм (або лаконічність) рішення. Дані характеристики містять у собі стислість, чіткість, точність думки у словах і у всій системі пропозицій, що описують зміст прийнятого рішення. Характеризуючи дану вимогу, слід, насамперед, звернути увагу на багатозначність його структуроутворювальних елементів. По суті справи, мова повинна йти про декілька аспектів, що орієнтують на стислість тексту, його небагатослівність, відсутність у ньому надлишкової, не потрібної для з'ясування сутності інформації. У відповідній постанові про порушення кримінальної справи мова повинна йти, власне кажучи, про прийняте рішення, тобто в ній необхідно викласти головне, основне – те, без чого постанова позбавлена якості судження.

У постанові повинно бути відбито все те, що необхідно і в той же час достатньо, для того, щоб зрозуміти суть прийнятого рішення не тільки тим, хто його прийняв, але й іншим посадовим особам, що здійснюють відомчий контроль або прокурорський нагляд за суб'єктом кримінально-процесуальної діяльності.

З викладеним тісно пов'язаний такий структуроутворювальний елемент лаконічності, як чіткість суджень правотворення, що описують прийняте рішення про порушення кримінальної справи. При характеристиці названого елемента варто виходити з чуткого бачення усього, що підлягає встановленню й опису в постанові про порушення кримінальної справи. До числа останніх відносяться приводи до порушення кримінальної справи, підстави до прийняття такого рішення і відсутність обставин, що виключають провадження у кримінальній справі. При цьому кожна з перерахованих обставин повинна бути не тільки встановлена в процесі дізнання, але й описано в необхідних для даного рішення межах. Саме такий

аспект викладу установлених даних і характеризує чіткість як одного з елементів, властивих лаконічності прийнятого рішення.

У лінгвістиці під точністю суджень мають на увазі ступінь наближення висловлення до значення того, про що йде мова. З гносеологічної точки зору в даному випадку більш правильно говорити про адекватність суджень, що є в рішенні про порушення кримінальної справи. І це дійсно так, оскільки адекватне значить відповідне відображення в названому рішенні того злочину, що мав місце в реальній дійсності. Це стосується не тільки того, що міститься у відповідній постанові, словесної описаної злочинної дії, але і її правової кваліфікації, що також повинна бути адекватною, відповідною.

П'ятим критерієм варто вважати офіційність процесуального рішення. Кримінальний процес функціонує на основі системи спеціальних принципів. Виходячи із принципу публічності, усі види кримінально-процесуальної діяльності здійснюються від імені держави, в інтересах громадян і суспільства, незалежно від фізичних або юридичних осіб, чиїх інтересів ця діяльність торкається.

Офіційний характер постанови про порушення кримінальної справи полягає в тім, що вона приймається посадовою особою конкретного органу. Постанова повинна бути належним чином процесуально оформлено, а в деяких випадках засвідчується печаткою даного органу. Офіційність прийнятих процесуальних рішень підкреслюється оформленням їх на спеціально підготовленому стандартному бланку. Використання таких бланків уніфікує підхід до їхнього складання, підвищує культуру процесуальної документації. Бланки відповідають закону, відображають усі необхідні реквізити, обов'язкові для того або іншого документа.

Офіційний характер постанови підкреслюється спеціальним званням, посадою особи, що винесла дане процесуальне рішення. Правильний, повний, точний виклад реквізитів цієї частини постанови про порушення кримінальної справи має важливе практичне значення.

Зміст прийнятого рішення повинен відображати сутність, істинність встановлених у ході розслідування кримінальної справи фактичних даних і явищ. Сформульовані в постанові факти варто викласти певним чином послідовно, щоб легше було їх мотивувати. Будь-яке процесуальне рішення не повинно викликати сумніву в його правильності, законності й обґрунтованості. Для досягнення такої мети постанова повинна бути логічною і переконливою. Якісна визначеність особливо істотна для тих осіб, чиї інтереси названим рішенням зачіпаються. З цього погляду рішення про порушення кримінальної справи сприймається й оцінюється ними не тільки як законне й обґрунтоване, але і як справедливе.

Оскільки це дійсно так, ми не можемо у своєму дослідженні ігнорувати перераховані властивості розглянутого акта і повинні аналізувати їх як вимоги, пропоновані до змісту рішення про порушення кримінальної справи. З огляду на специфіку їхнього взаємозв'язку доцільним є продовжити їхній розгляд у тій послідовності, у якій вони перераховані.

Будь-яке рішення базується на відповідному пізнанні фактичних даних. Виходячи з отриманих об'єктивних даних, рішення може бути як правильним, так і помилковим. Помилкові знання призводять до прийняття помилкового, необґрунтованого рішення, і вони не можуть відповідати об'єктивній істині у кримінальній справі. Слідча, прокурорська і судова практика багаторазово підтверджує, що тільки об'єктивне, широке знання забезпечує законність і обґрунтованість прийнятих рішень, спрямованих на досягнення цілей кримінального процесу. Дане положення є не тільки гносеологічним, але, з правової точки, зору аксіомою [12, с.133].

Аналіз процесуального рішення про порушення кримінальної справи дає можливість зробити висновок про те, що в постанові про порушення кримінальної справи повинні бути зазначені приводи і підстави порушення кримінальної справи.

Перевірені нами 132 кримінальної справи, порушені органами податкової міліції, показали, що при порушенні кримінальної справи в поданих матеріалах не було наведено ніяких доказів, що підтверджують вірогідність порушення кримінальної справи. В основному кримінальні справи (47%) порушувались на підставі зведень, отриманих даних про порушення фінансових операцій. У даному випадку був привід до порушення кримінальної справи, але підстав для цього було недостатньо.

Як засвідчує практика, кримінальні справи варто не порушувати прийняттям акта про порушення кримінальної справи, а проводити перевірку щодо встановлення особи, яка здійснила злочин.

Проведене нами анкетування (усього було опитано 176 оперативних працівників міліції і 79 слідчих) показало, що вимога ст.97 КПК України вимагає зміни в частині встановленого законом терміну проведення перевірки за матеріалами. Установлений законом 10-денний термін перевірки для органів податкової міліції сьогодні не прийнятний. Матеріали перевірки, що надходять у міліцію, містять, як правило, ряд специфічних особливостей. Для перевірки матеріалу необхідні складні перевірочні дії. Природно, що термін проведення перевірки, установлений законом 10 діб, не реальний.

У зв'язку з цим необхідно доповнити ст.97 КПК України наступним положенням про те, що проведення перевірки за матеріалами, пов'язаним з великим обсягом перевірочних дій, допускається, якщо не встановлена особа, яка скоїла злочин. Якщо ж встановлена ця особа, то термін перевірки обмежений 10 добами. У відповідності зі ст.98 КПК України кримінальна справа органами міліції повинна порушуватися тільки у відношенні особи здійсненого злочину. Слідчий, якщо до нього надійшов матеріал без встановлення особистості, від оперативного підрозділу податкової міліції, зобов'язаний повернути даний матеріал для проведення додаткової перевірки і встановлення особи, що здійснила злочин.

Такий підхід до процесуального порядку оформлення прийнятого рішення буде відображати реальний стан справ на практиці.

Список літератури: 1. Буторин Л.А. Обеспечение обязательного и своевременного рассмотрения органами внутренних дел заявлений, сообщений о пре-

ступлениях (процессуальные и организационные аспекты). М., 1987. 2. Альперт С.А., Стрёмовский В.А. Возбуждение уголовного дела органами милиции. Х., 1957. 3. Балашов А. Действительно ли возбуждение уголовного дела – первоначальная стадия уголовного процесса // Соц. законность. 1989. № 8. 4. Приказ МВД Украины № 500-1991 г. «Об утверждении и введении в действие инструкции «О порядке приема, регистрации, учета и рассмотрения в органах дознания, подразделениях и учреждениях внутренних дел Украины заявлений, сообщений и другой информации о происшествиях и преступлениях». 5. Приказ МВД Украины № 745-1992 г. «О неотложных мерах по совершенствованию структуры и организации деятельности органов предварительного следствия в системе МВД Украины». 6. Приказ МВД Украины № 880-1995 г. «О неотложных мерах по совершенствованию структуры и организации деятельности штатных подразделений органов внутренних дел Украины». 7. Приказ Министра обороны Украины №235 –1995 года «Об утверждении инструкции о производстве дознания в Вооруженных Силах Украины». 8. Альтшеский Т.В. Образцы судебных документов по уголовным делам. М., 1976. 9. Михайленко М.М. Складання процесуальних актів у кримінальних справах. К., 1996. 10. Слинко С.В., Бандурка С.А. Судебное производство по уголовным делам. Х., 2000. 11. Горбачов О.В., Хотінець В.М. Процесуальні документи у кримінальному процесі. Х., 1994. 12. Зеленецкий В.С. Возбуждение уголовного дела. Х., 1998. 13. Дубинский А.Я. Исполнение процессуального решения следователя: правовые и организационные проблемы. К., 1984. 14. Міхєєнко М.М., Шибіко В.П., Дубінский А.Я. Науково-практичний коментар Кримінально- процесуального кодексу України. К., 1997. 15. Тертышник В.М., Козина А.А. Досудебное расследование – юридические документы. Х., 1999. 16. Паламар Л.М., Кравец Л.М. Мова ділових паперів. К., 1993. 17. Зеленецкий В.С. Возбуждение уголовного дела. Х., 1998.

Надійшла до редколегії 20.09.02

С.В. Лихачов

ПРОБЛЕМИ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ДОЗВІЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ

В умовах сьогодення усі можливі форми економічної і, перш за все, підприємницької активності набувають широкого розвитку. Але для надання цим стрімким процесам системного і легітимного характеру треба розбудувати відповідну вимогам часу систему державної реєстрації, ліцензування і на цій основі реформувати відповідним чином дозвільну систему. Успадковані від старої держави норми законодавства, а також підходи щодо їх здійснення призвели до того, що саме поняття «дозвільна система» асоціюється із забороною. Слід усвідомити необхідність зміни змісту дозвільної системи, сприйняти її як ключовий елемент державного управління, що дозволяє впорядкувати стихійність ринкових процесів.

Перш ніж безпосередньо звернутись до системи правового регулювання дозвільного провадження, спробуємо визначити головну мету такого регулювання. Воно здійснюється шляхом встановлення і реалізації загальнообов'язкових правил, тобто приписів правових та техніко-юридичних норм, які встановлюються та охороняються державою для закріплення і регулювання суспільних відносин, що виникають і розвиваються в процесі здійснення певних видів діяльності. Ці міркування дають